

ПАТРИЈАРХ ЗДРАВСТВЕНЕ КУЛТУРЕ НАШОЈ ДЕЦИ

Славица Жижих Борјановић
Институт за јавно здравље „Др Милан Јовановић Батут“,
Београд, Србија

*„Стална је вредност једне државе ипак само
у вредности њезиних грађана“*

Проф. др Милан Јовановић Батут

Благодарност Чеха нашем лекару

Проф. др Милан Јовановић Батут (1847–1940) некадашњи државни питомац школован је у највећим медицинским центрима Европе (Минхен, Берлин, Лондон, Париз) и на изворима европске превентивне медицине а учитељи су му били – њени оснивачи. Вративши се у домовину крчио је пут бројним здравственим пословима и учествовао у оснивању многих установа али и преко потребног Медицинског факултета у Београду. Може се слободно рећи да кроз године које су се низале нема значајнијег посла у погледу бриге за здравље народа за који није био „питан“. Био је и остао ненадмашни здравствени просветитељ а Чеси га о 90. годишњици рођења, у чланку у њиховом медицинском часопису написаном старини у част, назваше *патријархом здравствене културе*¹ [1]. Упозорили су да не заборавимо да је био „корифеј“ педијатрије на овим просторима. Како је до тога дошло?

Изузетно ценећи личност и пратећи допринос проф. др Милана Јовановића Батута Чеси су овог нашег лекара обухватили Отовом енциклопедијом а десетак његових књига „присвојили“, користећи их у свом народу. И не само то. Издавна, проф. Јарослав Хлава, чувени патолог из Прага, младом лекару понудио је место шефа катедре бактериологије у време када се она одвајала од ове основне медицинске дисциплине. Али он се радије упустио у вишедеценијску борбу за оснивање Медицинског факултета у Београду – и на крају успео. Годинама је гајио и одржавао искрено пријатељство са чешким лекарима али и са философима, књижевницима...

¹ (корифеј, гр. истакнута личност, првак, предводник).

О деведесетогодишњици рођења Чеси су му доделили почасни докторат Карловог универзитета, а како је био спречен да дође у Праг, одлучише да изнесу инсигнија (ректорска знамења) из земље да би у Београду, на Универзитету, чин уручења био истоветан као онај у Прагу. Лист „Политика“ је те 1938. донео опширан извештај о овом несвакидашњем догађају, јединственом у шестовековној традицији једног од најстаријих универзитета Европе (1348). Био је то његов четврти почасни докторат, додељен као признање за бригу о здрављу целог народа. Докторат и орден Белог лава били су признање Чешке државе и Универзитета у Прагу, а епитет *патријарх* признање колега лекара и чешког народа.

Проф. Јовановић није био специјалиста педијатрије (гране која се изузетно тешко пробијала до своје самосталности) али је лечењем деце, проучавањем њиховог здравља, саветима које је давао кроз стотине предавања и чланака, бројне књиге, обухватајући њима још нерођено дете и све узрасте, истовремено пратећи склапање бракова, здравље родитеља, виталну статистику места, вароши и државе успео да кроз наоко једноставне чланке и свима разумљиве беседе успешно подучава о бољој нези деце и чувању здравља. Отуда и признање и захвалност чешких лекара. Посвећеност бризи за здравље деце, непосредно или посредно, учили су боље од нас самих и поручили да то не заборавимо.

О мукотрпном настајању педијатрије као посебне медицинске дисциплине

Прва дечја болница основана је у Паризу 1802. године, први инкубатор за недоношчад конструисао је акушер Етјен Тарније (Etienne Tarnier 1828–1898), а његов ученик Пјер Константин Биден (Pierre Constantin Biden) 1892. у Паризу основао прво саветовалиште за мајке са децом у којем је пропагирао дојење одојчади и организовао прикупљање жениног млека (лактаријум) и поделу угроженој деци. Прва катедра педијатрије на Медицинском факултету у Паризу основана је 1879. и за првог шефа постављен је Жил Жозеф Паро (Jules Joseph Parrot 1829–1883). Наследио га је Жак Жозеф Гранше (Jacques Josephi Grancher 1843–1907) који је заступао Пастерове идеје и примену профилактичких и хигијенских мера у дечјим болницама. Посебно се бавио туберкулозом и организовао изолацију здраве деце из туберкулозних породица смештајући их у здраве породице на село. Говорио је: „Дете се не рађа туберкулозно већ постаје ако се инфицира“. Први већи уџбеник педијатрије на немачком језику објавио је Карл Герхат (Carl Gerhadt 1833–1902), а оснивач бечке педијатријске школе био је Х. Видерхофер (H. Widerhofer 1832–1901). Прву болницу за одојчад основао је у Лондону Чарлс Вест 1852. године [2].

Време пре Пастерових открића обележиле су бројне епидемије заразних болести које су због непознавања узрочника и начина прено-

шења, непостојања антимикуробних лекова као и вакцина, доводиле до десетковања становништва појединих народа али и света. Веровања, заблуде и надрилекарство појачавали су ионако слабу одбрану од заразних болести и умножавали губитке. Развој педијатрије у Европи, уопште, био је спор и мукотрпан а Србија која је имала најпре лекаре странце, а тек касније школовала лекаре на страни, још је више храмала за потребама да се одреде лекари за лечење деце. Зато су поједини лекари чинили „претходницу“ борећи се да укажу на значај бриге о дечјем здрављу, правилном физичком и психичком развоју. Међу таквима био је управо проф. др Милан Јовановић Батут. О његовом раду и намерама можемо боље да судимо са временске дистанце, познавајући време и прилике у којима је радио и успевао да дође до циља.

Почетни кораци устројства статистике код нас

Године 1834. урађен је први попис становништва у Србији а повод је било тачно регистровање због плаћања пореза [3]. Две године касније (1836) појавила се прва књига из дечје медицине на српском језику штампана у Будиму – „Чедољуб или неговање деце у првим живота годинама“ др Гаврила Пекаревића (1812–1851). Он је исте године дипломирао медицину у Пешти, живео и радио у Вршцу где је писао о здравственом стању становника Баната [4]. Године 1837. званично су уведене матичне књиге у Србији све три врсте (рођени, венчани, умрли), а налазиле су се код парохијског свештеника.

Основно полазиште за стање здравља народа увек су били статистички подаци. Др Јовановић статистику је учио код њеног оснивача сер Францис Галтона у Лондону, па није ни чудо што је та знања после често и вешто примењивао. Ако је желео да дâ суд о стопи умирања одојчади упоређивао је податке по годинама, поредио са бројем становника, бројем склопљених бракова, смртношћу уопште и од појединих болести и тада закључивао. Своја запажања преточио је у чланке и књиге, и увек тражио одговор на питање: „Да ли наш народ напредује или назадује?“.

Први радови

Још као бечки студент почео је да пише прве чланке из медицине [5,6,7]. Потакнут размишљањима др Карла Рокитанског, професора патологије, прихватио је његово схватање о начину истраживања здравља народа и као студент објавио „Расправу о Рокитанском“ (1877). Може се слободно рећи да је те идеје узео за мото свог целокупног рада. „Ми се не бринемо само за појединог болесника, ми не улажемо свој труд само око једне особе: ми изучавамо цело друштво човечанско и то у намери да

га сачувамо, да предупредимо када хоће да навали болест на њега; да га поткрепимо; да га у згодном часу опоменемо, а да у часу несреће и кужних болести да га храбримо и на одбрану водимо“. Већ су се тада могли наслутити правци његовог будућег деловања. Опет, утицај проф. Јожефа Хиртла, анатома у Бечу, огледао се у његовом шест деценија дугом бављењу језиком медицине и народним језиком што представља његово животно дело. Професори Рокитански и Хиртл били су му узор и њихов утицај био је пресудан за његов целокупан рад у области медицине.

Први наслови објављени су му у Новом Саду (1877): „Здравље и напредак наше деце“; „Кад почиње нега деце“; „Муж и жена“, пре завршетка студија. Они речито говоре о његовој усмерености на изучавање породице и стварање здравог подмлатка. Посебно је лепа његова мисао „Детињство и нега наша за време детињства то су шине по којима ће после ватрена кола живота да јуре“ из књиге „Здравље и напредак наше деце“.

Конкурсни рад којим је задобио државну стипендију

Државну стипендију за одлазак на специјализацију у Европу задобио је најбоље оцењеним радом на конкурс текстом, а касније објављеном књигом „Поуке о чувању здравља“ (1884). Објављује је Матица српска у колу „Књиге за народ“ из задужбине Петра Коњовића и неке друге његове књиге: „Бранич од зараза“ (1886); „Пијанство“ (1888); „Трудна жена“ (1889); „Породиља“ (1889); „Дете у првој години живота“ (1900).

У поукама је показао свој особити дар за језгровито, сликовито и свима разумљиво писање [8]. У предговору који пише у Берлину 23. децембра 1882. каже: „Највише сам пазио да наш красни језик без невоље не натежем на туђе калупе, него да га поберем како га народ наших крајева говори и разуме“ и закључује „Јесам ли ја ове нити својих мисли добро усновао и уткао у ову књигу, и јесам ли имао право што сам тако судио, или сам са свим циљ промашио – рећи ће њихов праведни суд и успех овог дела“.

У поукама је обухватио и велики број тема везаних за децу. „Деца расту, деца се развијају и напредују, па шта их запане из овог доба то им је обично тековина за цео живот“. О особености сваког детета, конституцији и индивидуалном развоју каже: „Једно почне штркљати и увис се ђикати, а друго опет годинама не миче него се шири. Једно је бледо а друго румено, једно никад сито а друго једва заложи, једном шкоди и једна кап меда а друго поједе читав сат и да не осети“. О природи, карактеру деце пише: „Једно је плахо и живахно, а друго тромо и мирно, једно отворено и слободно, а друго тупаво и плашљиво, једно весело а друго озбиљно“. На крају описа разноликости дечјег карактера саветује: „Али не треба да природу ломиш него треба да је само упутиш. Оно истина је

да дете треба већ за рана исправљати и савијати док је још као вита шибљика али не треба искати да и плода носи. И воћка која прерано понесе, саломе се гране, а лептир који пре времена из чауре измили обично страда“.

Поређење појмова, да се боље разуме и запамти, препознатљива је црта његовог начина писања. Ево примера у односу на децу: „Дете је као оно расад, као оно младица од биљке или воћке. Ако га пазиш и надгледаш, ако га за суше заливаш и од мраза чуваш пораститиће и доћи ће до снаге да му више ни припека ни мраз неће моћи нахудити“. Како дете брзо расте и психички напредује једноставно а прецизно описује речима: „Једва си га из повоја извадила, а оно се већ смије, праћка, диже, кочопери, хвата, звера и осврће, па не потраје дуго, оно већ гуче и пузи“. Саветује родитеље да омогуће деци што слободнији, природнији однос са околином. „Слобода и безбрижност, весеље и разноликост су живот и напредак првог детињства, а велика запт, претерана строгост, терет и брига нису за то доба“.

Указивао је на везу мајке и детета, на њихову упућеност једно на друго. „Материне дужности око детета јесу додуше тешке и небројене али је љубав неизмерна, па онда све то заслади и савлада. Као што рекох, брига око детета почиње већ за време ношње, баш као што и зрно у земљи иште згодних прилика, да на време проклија и да му се клице добро развоју“. О значају купања детета, чистоћи, спавању и сну износи ово: „Окупано и оснажено дете мирно и слатко спава, а сан је њему друга храна... Колевка треба да је повисока, пространа, подубока и чиста а треба да чврсто стоји. Колевка за љуљање (шикање) није добра, јер дете не треба никада љуљати, него га научити да и без тога заспи“.

Пишући о деци наглашава незаменљиву улогу мајке. „Сва брига и сва мука око неге детиње најбоље приличи рођеној мајци“ и објашњава „Њена је рука детету најлакша и најумешнија, њен глас је најмилији, њено лице најлепше, њена мука и храна најслађи“. На крају поглавља посвећеној деци пита: „А пазиш ли ти свој пород? Гледаш ли ти своје дете оном љубави и оданошћу као што доликује правом родитељу“.

„Бранич од зараза“

Године 1886. Матица српска у колу „Књиге за народ“ објављује „Бранич од зараза“ којим скреће пажњу на опасности од заразних болести и важност поштовања препорука и наредби у спречавању њиховог ширења [9]. У њој даје савет свима: „Чим их где осетиш или видиш причувај се, а причувај и другог по ономе што си већ видео научио и што ћеш још научити“. Користи као увек и народне мудрости: „Да све треба чинити зарана каже ти се само“ и „ Боље је пазити да се не запали него после гасити“.

„Наредбе које се тичу нашег здравља и живота, то су нека врста светиње и треба да се слушају и извршавају. Живот по себи, истина, није највеће благо света али је опет у њему сва земаљска срећа. Зар није саветније зарана се постарати да ти зараза ни близу не може, ма те и труда и трошка стајала, него после јединче сахрањивати, хранитеља изгубити, најмилије оплакивати, па баш гдекада и кућу и племе и крај затрти“. Закључује: „Истина је да сви не можемо живети по здравим, горским крајевима има ко је везан и за нездраве те не може отуда дизати али у најгорим приликама можемо барем учинити да нас не дави нечистоћа, немар и неуредност“.

Заразне (кужне) болести биле су љути непријатељ опстанка народа, поготово малобројних и економски слабих као што је био наш. У борби против заразних болести мото који је преузео од проф. Рокитанског нашао је потпуну примену у животу и борби за опстанак народа. Својим текстовима др Јовановић је настојао да што јасније укаже на опасности од зараза и да очинске савете о чувању од њих. Започео је у помало шаљивом тону „Право имају Хинези што плаћају лекаре само донде докле си здрав. И јесте главна задаћа лекарева да чува здравље“. Додали бисмо да се указивање на опасности најјасније видело у борби против заразних болести. „Колико си видео, мораш рећи да нема ни једне кужне болести од које се не би могао уклонити, сачувати или одбранити. Знаш им ето свима редом нарав, знаш им путеве и време. Па ти је сада ласно. Чим их где осетиш или видиш причувај се, а причувај и другог по ономе што си већ видео научио и што ћеш још научити“. На крају закључује: „Ко све то узме озбиљно у рачун, јамачно ће радосно поздравити ову књигу, и бити јој искрен пријатељ“.

Потсећамо да Луј Пастер поставља камен темељац новој науци о заразним болестима која је из основа променила медицинска схватања. Дана 15. новембра 1888. председник француске републике Мари Франсоа Сади Карно свечано отвара институт подигнут у част Луја Пастера [10]. Његовим открићима почиње ново, Пастерово доба.

„Књига о здрављу“

Лекари Јован Јовановић Змај и Милан Јовановић Батут били су међу оснивачима Српске књижевне задруге – СКЗ (1892). Чак се и њен лого везује за Змајево име. Већ 1896. (у петом колу) задруга објављује „Књигу о здрављу“ коју је превео и уредио проф. др Милан Јовановић Батут [11]. Израдили су је управник и чланови Немачког царског завода за чување и неговање народног здравља у Берлину 1894, помажући практичну примену научних истина. У предговору наш лекар пише: „Ако је икоме у свету потребна поука о чувању и неговању здравља, потребна је баш српском народу свих крајева. Он додуше јесте од природе бистар и

разборит, те о многоме зрело суди. Али за чудо баш у питањима живота и здравља некако је безазлен и неук“. О здрављу народа, здравом потомству, смртности деце и бројном напредовању народа каже: „У нас неће бити крајева, где више умире, него што се роди (као што их има сада); неће бити прилике да се из народа не може рекрутовати само зато што је читава једна година, читава једно колено, већ у раном детињству изумрло (као што се сада догађа) – и онда неће статистика бележити да у Србији више од половине (58%) деце умире пре своје 14. године, дакле пре доба када и потпуно здрав грађанин почне озбиљно радити и привређивати. На крају је извео закључак: „Ко све то узме озбиљно у рачун, јамачно ће радосно поздравити ову књигу, и бити јој искрен пријатељ“.

Часопис „Здравље“

У годинама које следе нижу се бројни наслови књига и чланци од којих су многи у покренутим часописима које је сам др Јовановић уређивао. Најпре је у Сомбору покренуо „Здравље–лист за лекарску поуку народу“ (13 бројева), беспрекорно методичан и систематичан часопис код којег је у свим деловима обезбеђена повезаност и усклађеност [12]. Наставља да га издаје на Цетињу (6 бројева) у време када је радио на формирању санитета у Црној Гори [13]. Боравећи тамо истраживао је здравље народа и известио о забрињавајућем стању здравља одраслих али и деце (харала је туберкулоза, сифилис, маларија, трахом.). Црна Гора обележила је златни јубилеј – 100 година цетињског издања, јер је то њен први и прави медицински часопис.

Пишући о мајци каже „Дајте ми ваљаних матера, па ћу вам избавити друштво човечанско“ и наставља „Благо теби млађана мајко. Срећа ти је увек на догледу. На меком узглављу твојих груди заспало чедашце. Твоје задовољно око не сврће с њега, него прати сваки полицај и сваки мирисови дах груди му. Благо и теби и њему“. Указује на оно по чему се по њему мери мајка. „Порођај је ствар нарави наше, и тако рећи под морање али одгајање је дело савести и поштења. По њему се мери мајка и њиме тек може показати колико заслужује то свето име“.

У „Здрављу“ су запажено место заузеле теме о здрављу деце, посебно серијом чланака са заједничким насловом „Око деце“ – „Деца су милост наша“ каже др Јовановић. „Дечја нарав је живахна и тражи непрестано промену“ и додаје „Најгоре заболи укор од свога детета“, „Деца ван брака умиру јаче и чешће се помећу“ ... „У коју кућу не улази сунце улазиће лекар“, „Ред је душа у сваком послу а особито у нези дечјој. Пола муке је уштеђено ако све иде својим редом а два пута је више добивено ако се и онај мајушни црвић научи да увек у своје време прими оно што му ваља“. Др Јовановић се целог живота због слабог здравља строго придржавао реда у исхрани, раду, одмору, шетњи. Сам је примером дао за право свом

ставу „Ред је душа у сваком послу“, а држао да су три најбоља лекара: умереност, вода, кретање.

У серији написа „Око деце“ налазе се најразличитије теме, савети. У „Зима и дете“ закључује да мала деца више болују и умиру лети него зими због зараза. „Најбоља колевка“ ... „треба да је даље од пећи, али не у мраку или на јакој светлости, треба да је постављена чиме тврђим а не перјем“. „Сан одојчеда“... „Зато је за њ мир и сан најзгоднији, па је стога природа удесила да одојче преспава више од три четвртине свога живота. Да здраво дете редовно спава не треба дакле ништа друго него добра нега и ред“. У тексту „Темењача“ закључује „С тих узрока ваља свака мати да пази на своје дете и да темењачи не да маха“. А у „Храна из руке“ ... „да је најздравија храна за одојче млеко материно. Већ дојиља и дојкиња није оно што права мајка. Још је горе с храном из руке“. „Купање“ доноси и ово: „Детешце се чешће загади и закаља, више се зноји и испарава, не ходи и не ради, да тиме чешће промеће, па ако га не оперемо да је чисто и ако не помогнемо животу да се без престанка мења, онда ће слаби организам детињи омахнути ма на коју руку, па баш и оболети“. У чланку „Како се доји“ саветује: „Ко је оштро мотрио матер и дете, ко их је проучавао и сазнао, тај је морао видети, да се баш у тој, тако наравној и простој прилици често греша, кад са незнања а кад опет хотимице“. У тексту „Из уста у уста“ сазнајемо и ово: „Ко је мотрио како наше мајке хране своју малу децу, морао је видети ону злу навику да мати, дадиља или било које чељаде детету из својих уста пружа“. Интересантан је такође и чланак „Пољубац урок“ ... „У нас је стари обичај да се лепа и умиљата деца чувају од урока, од злих очију и.т.д. Пре него што ће изнети такво дете на шор и међу сељане, гараве га, облаче му понешто наопачке, шопну га, плуну га... Народ је добро мотрио и добро увардио да се деца а особито лепа и мила врло често побољевају, кад се носе по селу и предају из руке у руку“.

„Народно здравље“

Као уредник „Српског архива за целокупно лекарство“ др Јовановић је покренуо и почео да уређује 1896. његов додатак „Народно здравље“ [14]. Овде он најпре доноси белешке из других крајева с поднасловима „Колико треба деца да раде, да се играју, да се одмарају и да спавају“ дајући таблице Фридендера. Затим, „Разлика између сеоске и варошке школске деце у Баварској“, а одмах и овај „У нас се много деце роди“. „Тако се 1888. на 1000 становника родило 46,69 и у врху смо европских држава. Најгоре стоји Француска са 22,91. Према овоме наш народ је плодан. Друго је питање, да ли, и како он свој пород отхрани“. Доноси наслов „Други зуби“ и објашњава колико на њих треба пазити. У рубрици „Ковчежић“ разматра питање „Кад треба дете да пође у школу“ где се каже да је то закон решио и да дете које је навршило своју 6. годину, мора поћи у основну школу, ако је у опште способно за наставу. „За појање и певање у школама“ каже се „да га треба држати само у чистој, проветре-

ној соби, где се нису деца пре тога бавила и прашину дизала или их држати пре свих часова“. Доноси опомену да се код нас често може видети да дечко од десетак година пуши и да су други утврдили да је то опасно по детиње здравље. У тексту „Умирање у Београду“ хоће да сазна како са здрављем стојимо у Београду и наставља да треба да се завири у таблице и увериће се „да нас мртви уче живети“. У Београду је 1895. било 58.992 становника. Број рођене деце је врло мален (22,8 на 1000 становника), много је мртворођених, умирање је велико и надмаша рађање, трећина је страдала од кужних болести – а међу њима прва је јектика, од прилике сваки трећи, четврти београђанин умире од јектике, а у Европи сваки седми, приличан је број умрлих од бабиње грознице, умирање деце испод једне године сразмерно је високо. Закључује „да су здравствене прилике у Београду лањске године биле веома неповољне, нарочито се истичу кужне болести, дакле баш оне које се санитарским мерама могу донекле избећи“. На крају каже: „Ми рекосмо своје, а грађанство и њени представници знаће, шта према томе ваља чинити“.

„Здравље“ – лист Друштва за чување народног здравља

Када је формирано Друштво за чување народног здравља (1902) покренут је и његов часопис „Здравље“ који је излазио од 1906. до 1911, а уређивао га је др Јовановић [15]. Улога му је била „да уноси у народ поуке и обавештења о здрављу и болести те на тај начин полако и постепено сузбије празноверу и неразложне обичаје у којима је наш народ огрезао а који га затиру“. У њему је здравље деце нашло место у великом броју наслова. Године 1907. „Здравље“ је објавило његов чланак „Мали тамничари“ – у децембарском броју где на почетку каже: „Сад их већ и опет можете видети: оне невинне жртве наших заблуда. То су она јадна деца наших „бољих“ варошана, што их родитељи већ с ране јесени затворе у четири зида – само да како не назебу. ...Јадници. Погледајте их само, како се сваки час на прозор испињу; како жељно напоље извирују; и како вас чисто завидним оком прате, кад улицом пролазите. Па још ако напољу угледају гомилицу оне „напуштене деце“ што се цео дан по зими витлају. А како би то дивно било, да се и они с њима поиграју: да се тоцилају, клизају, грудвају и санкају.“ Текст завршава: „Пустите те мале заточенике из загушљивих и прегрејаних соба, где пропадају, у чист свеж ваздух, ма би и хладан – па ћете се убрзо уверити како је ће с њиховим здрављем и њиховом снагом стално унапред поћи“.

Ратови за ослобођење и Први светски рат пореметили су издавање часописа. Наставиће са излажењем после свршетка светског рата. Вреди подсетити да је др Слободан Рибникар, један од оснивача Друштва, издао 1911. књигу „Здраво и болесно дете“ и посветио је како на почетку пише – Господину проф. Милану Јовановићу Батуту [16]. У предговору каже: „Веза између лекара и наших кућа врло је лабава; многа наша места и немају лекара, а и у местима, где лекара има, улази он људима у кућу

готово једино кад је тамо ко озбиљно болестан“. У уводу „Здравља“ које је покренуто 1939. (Централни хигијенски завод и Школа народног здравља) речено је да му је циљ – „За добро здравље и боља покољења“. Др Јовановић даје чланак „Далеко им школа“ о школовању ђака пешака... „У школу је ђаче стигло на време, али већ доста уморно и невољно, прозебло и уквашених ногу, ако не и целог тела“... „Изморио и тело и душу, па је све узалуд – ништа не прима. Слабо је што научио, и ако се напрезао да што не пропусти... и ако је иначе веома бистро дете. А тело је измучио, готово изнурио“ [10].

Бројно стање народа

За дело „Природни прираштај у Србији и његов биотички значај“ др Јовановић узима за мото мисао проф. Карла Пирсона, чувеног статистичара: „Болест и здравље, снагу и слабост, интелигенцију и ступидност, здрав дух и душевне болести, савесност и несавесност, беспрекоран живот и разузданост – све ствари, које утичу на чврстину и слабост карактера, ваља проучавати. Њих не смемо празним речима расправљати, него их морамо узети под статистички микроскоп, ако хоћемо да сазнамо, зашто се народи дижу и пропадају, ако хоћемо да видимо да ли наш народ напредује или назадује“ [3].

Ово наводимо јер је једна од најважнијих тема којом се проф. др Милан Јовановић Батут бавио било бројно напредовање народа, биотичке прилике. Бавећи се биометријским проучавањем становништва предратне Србије, најпре је 21. маја 1900. одржао у дворани Велике школе предавање о теми: „Бројно напредовање нашег народа и његов продуктиван век“ користећи податке од 1880. до 1900. Наставио је са помним истраживањем дајући прецизне статистичке податке али је књигу објавио после равно три деценије. Тек 21. маја 1932. пише предговор за књигу „Природни прираштај становништва Србије и његов биотички значај“. Желео је да дело објави али и да подстакне млађе колеге да направе упоредне студије да би знали „којим путем треба да удари здравствена и популациона политика“. Указивао је на потребу да се води строго рачуна о животним основама становништва (склапању законитих бракова, рађању, плодности, боловању и умирању) јер како каже „радно способно становништво претставља животну снагу државе: храни је, брани и унапређује“. Дао је овај пример: „Француска је већ од ранијих времена једна од најнапреднијих, најбогатијих и најмоћнијих држава целог Света. Па ипак сад већ с правом почиње страховати за свој супериоритет у међународном положају. Узрок томе страховању лежи поглавито у томе што бројно не напредује“. Под Лујем XIV становништво Француске представљало је више од трећине целокупног европског становништва (38%), а после француске револуције и рата са Немачком, 1900. имала је само 11% и закључује да Француска у борби с Немачком губи сваки дан по једну битку. Лорд Дизраели (Disraeli) велики државник Енглеске, 1875. је

рекао: „Ако попис становништва у којој земљи покаже назадак у броју, може се поуздано у напред рећи, да ће тај народ своју историјску будућност постепено губити, док сасвим не пропадне“. Показао је како смо ми у држави Србији бројно напредовали за 66 година од првог пописа (1834–1900) тако да је број становника четвороструко већи, што је био јединствен случај у Европи.

Велики допринос проф. Јовановић дао је борби против алкохолизма, као врсту опомене лекара који се тичу целе породице, нарочито подмлатка. У народној читанци о алкохолу коју је уредио др Андрија Штампар написао је већину прилога, а коришћене су и пословице и изреке из његове збирке и више песама др Јована Јовановића Змаја [17]. Па зар је онда чудо што је проф. др Милан Јовановић Батут, борац против туберкулозе и алкохолизма одликован француском Легијом части?

У јануару, о Светом Сави 1940. дајући последњи интервју поручио је да замера тадашњим лекарима да недовољно обраћају пажњу на психичко стање здравља деце. Подсећао је на оно што га је руководило у борби и кризи за бољи и здравији живот деце: „Дете је као биљка; развија се према атмосфери у којој дише. Стварати према природи згодне прилике, а уклањати неприлике значи: дете неговати и подизати“.

Он сам није имао деце а родитељску љубав „пренео“ је на супругину рођаку коју је одгајио до удаје и сестриног унука др Љубомира Недељковића. Године 1927. о 80. рођендану честитао му је Кабинет министара изразивши велико поштовање и захвалност за све што је учинио за наш народ. Сестрин унук (како је сам сведочио) ухватио га је за браву, пољубио и пожелео да доживи 90 година. Духовити професор и његов деда шеретски му је одговорио: „Гле ти њега, само деведесет. Бог је милостивији даће он и више“ . И даде му 93.

О деци кроз време, уместо закључка

„Доказано је да напредује само онај народ који се бројно множи“.

„Народ се множи или преливањем и претапањем туђинаца и странаца или приплодом из себе т. ј. сувишком у подмлатку“.

„Напредак породице је напредак народа а брак је опет основ породице“.

Од времена студија медицине у Бечу и писања првих чланака и књига, преко конкурсног рада којим се отиснуо у Европу, часописа „Здравље“ у Сомбору и на Цетињу, па „Народног здравља“ додатка Српском архиву за целокупно лекарство, преко „Здравља“ као листа Друштва за чување народног здравља, стотине предавања, чланака и десетине књига од којих су неке целе посвећене деци, слободно се може рећи да је проф. др Милан Јовановић Батут бављење медицином, писање, просвећивање народа великим (могуће и најпретежнијим) делом усмерио на децу, непосредно или посредно. Његов вишедеценијски труд око бриге за здравље деце али и жене и породице, природног

прираштаја непрекинута је нит коју је тешко сагледати, а писана је и казивана бираним речима као најлепше поезија.

Литература

1. Vomela S. Profesor Dr Milan Jovanović Batut, Patriarcha jugoslávské zdravotnické kultury. Věstník Čsl Lékař 1937; 42:1-14.
2. Пешић Д. В.Павловић Б. Б. Први педијатри и прве педијатријске установе у Србији. Прилог за историју педијатрије Србије. Београд: Графички атеље „Богдановић”; 2006.
3. Јовановић М. Б. Природни прираштај становништва Србије и његов биотички значај. Београд: Библиотека Централног хигијенског завода; 1932.
4. Максимовић Ј. Допринос лекара Војводине у успостављању здравствене службе у Србији и оснивању и раду Српског лекарског друштва. Мед Прегл 2008; LXI (3-4): 191-203.
5. Драгић М. Проф. др Милан Јовановић Батут као здравствени просветитељ. Срп. Арх. Целок. Лек. 1962; 90(9): 889- 891.
6. Chloupek D. О др Милану Јовановићу Батуту. Београд: Централни хигијенски завод; 1941.
7. Станојевић В. Проф. др Милан Јовановић Батут (1847-1940). Личност и дело. Срп. Арх. Целок. Лек. 1962; 90(9):883-6.
8. Јовановић М.Б. Поуке о чувању здравља. Нови Сад: Матица српска: 1884.
9. Јовановић М.Б. Бранич од зараза. Нови Сад: Матица српска: 1886.
10. Здравље. Лист за здравствено и друштвено просвећивање народа. Београд: Централни хигијенски завод-Београд-Школа народног здравља-Загреб; 1939.
11. Јовановић М. Б. Књига о здрављу. Београд; Српска књижевна задруга: 1896.
12. Здравље. Лист за лекарску поуку народу.. Сомбор: Др Милан Јовановић Батут; 1880
13. Здравље. Лекарске поуке народу. Цетиње: Др Милан Јовановић Батут; 1882.
14. Народно здравље. Лекарске поуке народу. Београд; Додатак „Српском архиву за целокупно лекарство” органу Српског лекарског друштва: 1896.
15. Здравље. Поуке и обавештења о здрављу и болести. Београд: Орган Друштва за чување народног здравља”; 1906-1911.
16. Рибникар С. Здравно и болесно дете. Лекарски савети родитељима. Београд; 1911.
17. Штампар А. Народна читанка о алкохолу. Загреб; Југословенски савез трезвености и Школа народног здравља: 1931.